

Téma 10 Hospodářské cykly

Hospodářství tržních ekonomik se díky poptávkovým a nabídkovým šokům a dalším ekonomickým, politickým a sociálním vlivům vyvíjí nerovnoměrně. To znamená, že lze sledovat cyklické změny, resp. výkyvy v ekonomické aktivitě doprovázené kolísáním reálného produktu, v zaměstnanosti a v nezaměstnanosti, v objemu investic, zisků apod. Teorie hospodářského cyklu se zabývá kolísáním skutečného produktu kolem úrovně potenciálního produktu, jehož vývoj vyjadřuje dlouhodobou růstovou tendenci ekonomiky.

10.1 Klasifikace hospodářských cyklů

Hospodářský cyklus znamená, že dochází k opakování jistých skutečností, vývojových tendencí a ekonomických vztahů. Jednotlivé cykly se však od sebe liší. Z hlediska délky jednoho cyklu lze rozlišit:

- **krátkodobé cykly** (Kitchinovy) – krátkodobé kolísání reálného produktu s periodicitou **3 – 5 let**. Příčiny kolísání – výkyvy v zásobách, sezónní události
- **střednědobé cykly** (Juglarovy) – příčiny – většinou poptávkové a nabídkové šoky související s vývojem investic do strojů a zařízení – délka jednoho cyklu – **7 – 11 let**
- **dlouhodobé cykly**
 - a) **Kuznetsovy cykly** - 15 – 25 let – příčiny – kolísání investic do infrastruktury, války, rozšiřování světového obchodu
 - b) **Kondratěvovy vlny** – 45 – 60 let – zlomové technické vynálezy – technologické revoluce (parní stroj, elektřina, informační technologie)
 - c) **Forresterovy cykly** – cca 200 let – založené na tzv. systémové dynamice a na modelování vývoje průmyslových inovací
 - d) **Tofflerovy civilizační vlny** – 1000 – 2000 let – zlomové body – zemědělská revoluce a primární dělba práce, průmyslová revoluce, vznik ekonomiky založené na znalostech

10.2 Fáze hospodářského cyklu

Nadále se budeme zabývat střednědobými Juglarovými cykly. Cyklus představuje střídání období růstu a poklesu skutečného reálného hrubého domácího produktu. Mezi těmito dvěma fázemi se nacházejí odpovídající body zvratu, vrchol a sedlo viz obr. 10.1.

Fáze expanze – obvyklé charakteristiky

- převis agregátní poptávky nad agregátní nabídkou
- růst výroby a reálného produktu
- růst investic
- růst zaměstnanosti (pokles nezaměstnanosti)
- růst nominálních mezd
- růst spotřebních výdajů
- růst cenové hladiny
- růst zisků
- růst poptávky po penězích

- růst úrokových sazeb

Vrchol

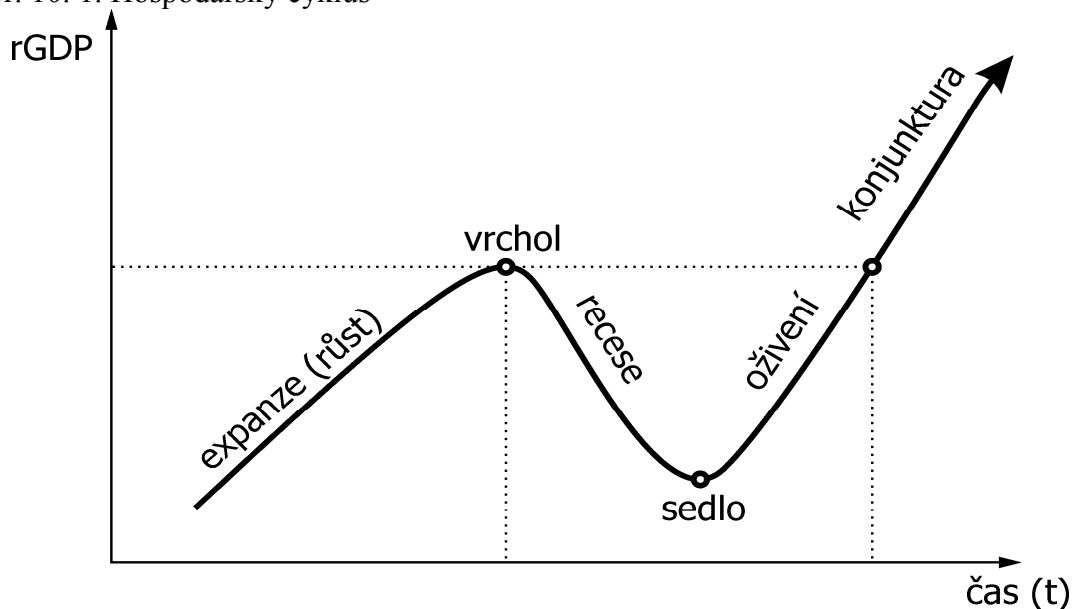
- přeinvestování – nadprodukce investičních statků – zastavení růstu reálného produktu – nástup recese

Fáze recese – obvyklé charakteristiky

- propouštění zaměstnanců v odvětvích vyrábějících investiční statky
- pokles disponibilního důchodu
- pokles spotřeby
- omezování výroby spotřebního zboží
- propouštění zaměstnanců v odvětvích vyrábějících spotřební statky
- převis agregátní nabídky nad agregátní poptávkou
- růst nezaměstnanosti
- pokles spotřebních a investičních výdajů
- pokles cen – obvykle (může docházet i k růstu cen)
- pokles zisků
- pokles poptávky po penězích
- pokles úrokových sazeb
- pokles reálného produktu

O recesi se hovoří, pokud po dvě nebo více následující čtvrtletí v roce klesá reálný hrubý domácí produkt. Pokud je recese velmi dlouhá a propad *rGDP* velmi strmý jedná se o ekonomickou depresi.

Obr. 10. 1. Hospodářský cyklus

Sedlo – obvyklé charakteristiky

- propad *rGDP* se zastaví
- spotřebitelské výdaje jsou stabilizovány příspěvky v nezaměstnanosti
- investice nemohou být záporné

- agregátní poptávka a agregátní nabídky se vyrovnají

Oživení – jako první část fáze expanze

- reálný produkt roste do úrovně předchozího vrcholu

Konjunktura – jako druhá část fáze expanze

- další růst produktu nad úroveň předcházejícího cyklu se všemi charakteristikami expanze

10.3 Přístupy k hospodářskému cyklu

Rozlišme dva základní teoretické přístupy k hospodářskému cyklu.

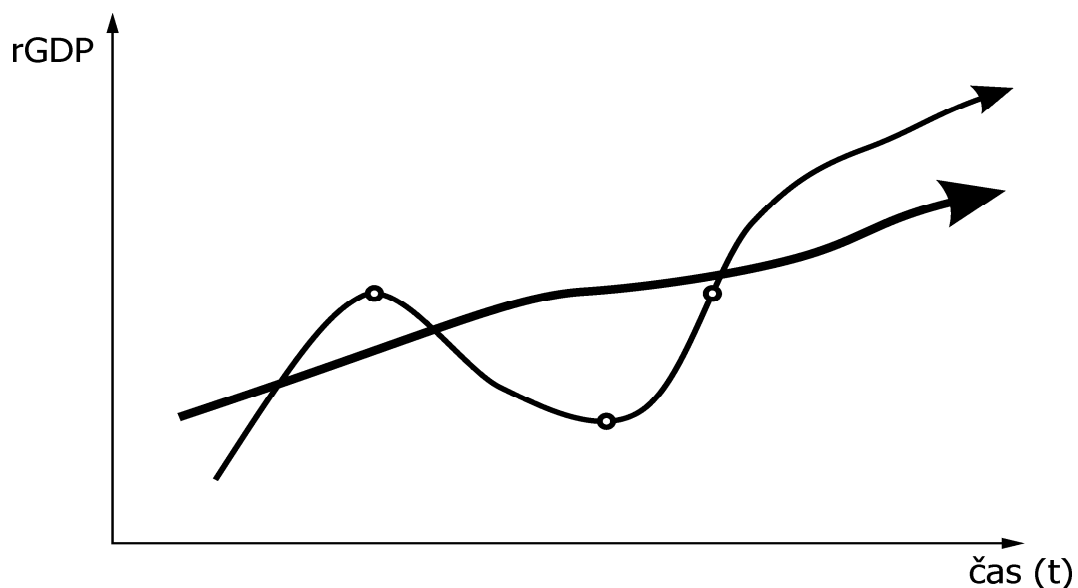
A. Neoklasický přístup

Zastánci tohoto liberálního ekonomického směru jsou stoupenci myšlenky, že cyklický vývoj ekonomiky je nutný a zároveň pro ekonomiku prospěšný. Jsou názoru, že ve fázi recese dochází k přirozené selekci firem (ekonomických subjektů). Nekonkurenceschopné firmy jsou likvidovány. Propuštění zaměstnanci jsou ti, kteří vzhledem ke svým mzdám podávají nejnižší výkon. Neoklasičtí ekonomové anticyklické zásahy za nežádoucí.

B. Keynesovský (neokeynesovský) přístup

Představitelé tohoto ekonomického směru považují fázi recese za nežádoucí a měla by být realizována opatření k její eliminaci příp. ke zmírnění jejích důsledků. Snaží se zabránit přeinvestování, aby nedošlo k následné stagnaci či poklesu reálného produktu. Obrázek 10.2 znázorňuje klasický (slabší křivka) a tzv. modifikovaný (silnější křivka) hospodářský cyklus.

Obr. 10.2 Modifikovaný hospodářský cyklus

Relativně úspěšně byla keynesovsky orientovaná proticyklická hospodářská politika realizována po 2. světové válce v řadě vyspělých tržních ekonomik. Od 70. let 20. století se tržní ekonomiky vyvíjejí opět cyklicky. Důvodů byla řada. Došlo ke změně orientace hospodářské politiky ve vyspělých tržních ekonomikách, začala být prosazována liberální politika, projevení se negativních nabídkových šoků, apod.

10.4 Příčiny hospodářských cyklů

Příčiny hospodářského cyklu lze rozdělit na vnitřní (endogenní) a vnější (exogenní), ekonomické nebo neekonomické, případně monetární (peněžní) nebo reálné.

A. Neoklasický (liberální) přístup

Neoklasické spojují vznik recese především s neopodstatněnými zásahy na straně nabídky peněz. Zvyšování nabídky peněz v oběhu vede ke snížení úrokové sazby, která umožní realizovat i nerentabilní investiční závěry. Např. představitelé rakouské školy považují období recese za „očistný proces“ od nerentabilních investic, které alokují a využívají zdroje neefektivně.

B. Keynesovský (neokeynesovský) přístup

Keynesovci resp. neokeynesovci vidí hlavní příčinu cyklického vývoje ekonomiky ve výkyvech v investičních výdajích. Vznik hospodářského cyklu dávají do souvislosti s fungováním multiplikátoru investic spojeným s principem akcelérátoru. Multiplikační efekt investic byl vysvětlen v předchozích tématech. Princip akcelérátoru vysvětlíme pomocí následujícího příkladu.

Autonomní a indukované investice

Část investičních výdajů nezávisí na velikosti reálného národního důchodu. Velikost těchto **autonomních investic** je podmíněna tempem růstu obyvatelstva, rychlostí, s níž se realizuje technický pokrok, odvahou investorů apod.

Druhá část investic je určena velikostí národního důchodu. Tyto **investice** se označují jako **indukované** (vyvolané). Indukované investice však nereagují na změnu důchodu v přesně stejném rozsahu, jako se vyvíjí důchod.

Akcelerační princip

Akcelerační princip vyjadřuje skutečnost, že čisté indukované investice I_n jsou funkcí míry změny reálného produktu Y . Lze psát:

$$I_n = a \cdot \Delta Y \quad (10.1)$$

Čisté indukované investice budou větší než nula, pokud reálný produkt roste. Tyto investice budou nulové (nebo menší než nula), jestliže se velikost reálného produktu nemění (nebo klesá).

Příklad:

K zabezpečení výroby musí mít firma k dispozici přiměřený rozsah kapitálu. Předpokládejme, že na 1 korunu prodeje (výstupu) musí mít firma k dispozici 2 koruny kapitálu. Dále předpokládejme, že výrobce každý rok nahrazuje 1 stroj o hodnotě 3 koruny – tato částka představuje jeho restituční (obnovovací) investice.

Období	Výstup (prodeje)	Zásoba kapitálu	I_n	I_r	I_g
1. rok	30	60	0	3	3
2. rok	30	60	0	3	3
3. rok	45	90	30	3	33
4. rok	60	120	30	3	33
5. rok	75	150	30	3	33
6. rok	75	150	0	3	3
7. rok	60	120	-30	3	-27

V prvních dvou letech je výstup stále stejný (30 korun). Tomu odpovídá zásoba kapitálu (60) a obnovovací investice totožné s investicemi hrubými. Ve třetím roce chce firma zvýšit své prodeje na 45 korun. K zajištění výroby je třeba nyní 90 korun kapitálu. Výrobce musí zvětšit svůj kapitál o 30 korun. Tato částka představuje čisté investice. Hrubé investice v tomto roce budou 33 korun.

V dalších letech (ve 4. a 5. roce) rostou prodeje stále stejným tempem. Investice se proto udržují ve stejné výši.

V 6. roce se prodeje nezvýšily, proto není potřeba zvyšovat zásobu kapitálu. Čisté investice jsou nulové a firmy pouze obnovují opotřebované stroje v hodnotě 3 koruny.

V 7. roce prodej klesla. Není již třeba tolik kapitálu. Část strojů lze odprodat, dochází k tzv. desinvesticím. **Akcelerační princip působí v opačné směru**, tj. funguje jako **decelerátor**.

V souladu s akceleračním principem musí objem prodeje růst ve stále stejném rozsahu, aby byl realizován konstantní objem hrubých investic. Investice budou růst pouze tehdy, bude-li se přírůstek prodeje zvyšovat. Ve všech ostatních případech (tj. snižující se přírůstky prodeje, či dokonce jejich pokles) dojde ke snížení investičních výdajů.

Akcelerator a multiplikátor

Indukované investice reagují na vývoj důchodu v souladu s akceleračním principem. Zpětně však stejně jako autonomní investice působí na velikost reálného produktu. Investice působí s multiplikačním efektem.

Jaké důsledky má kombinace multiplikačního a akceleračního principu na velikost produktu?

Předpokládejme, že došlo k růstu produktu. Rostoucí produkt vyvolá na základě akceleračního principu nové investice. Nové investice v souladu s multiplikačním efektem podníká další růst produktu. Produkt může růst, pokud nenarazí na bariéru potenciálního produktu. Jakmile se rychlé tempo růstu produktu zabrzdí, začnou působit akcelerator a multiplikátor v opačném směru. Reálný produkt klesá.

V souladu s deceleračním principem by při poklesu reálného produktu mělo dojít k disinvesticím. I zde je však bariéra: restituční investice. Předpokládáme, že opotřeбенý kapitál je vždy nahrazován.

Jakmile se pokles investic zastaví, zastaví se i pokles reálného důchodu. Restituční investice podniků (s multiplikačním efektem) růst produktu. Vyšší produkt ovlivní na základě akcelérátoru růst investic. Cyklus se uzavírá, začíná nový.

Jakmile se z nějaké příčiny reálný produkt vychýlí z rovnováhy, multiplikátor a akcelérátor zapříčiní, že kolísání neustane.

Externí příčiny hospodářského cyklu

Někteří ekonomové se domnívají, že příčiny kolísání agregátní poptávky a nabídky stojí mimo ekonomiku. Příčiny spatřují např.:

- v nerovnoměrném tempu, v němž se objevují nové vynálezy a objevy
- v nedostatečné (nedokonalé) informace, kterými disponují tržní subjekty
- v politických příčinách (váčky, revoluce, opakování voleb v pravidelných intervalech)
- ve vzájemném vztahu mezi výskytem slunečních skvrn a objemem zemědělské produkce.

Interní příčiny hospodářského cyklu

Zastánci tohoto přístupu k příčinám cyklického vývoje ekonomiky spatřují příčiny např.:

- ve snaze firem maximalizovat zisk úsporami mzdových nákladů; úspory mezd vyvolávají zaostávání poptávky za nabídkou
- v nestabilitě investičních výdajů, kterou vyvolávají výkyvy v agregátní poptávce, která je dána střídáním optimistických a pesimistických odhadů a očekávání podnikatelů o budoucích výnosech investic.